

Багай Н.О. Розвиток науки земельного права // Земельне право України: Підручник // Г.В.Анісімова, Н.О.Багай, А.П.Гетьман, В.І.Гордєєв, Н.В.Ільницька та ін./ За редакцією доктора юридичних наук М.В.Шульги. Київ: Юрінком Інтер, 2004.– С.22-25.

§ 6. Розвиток науки земельного права

Наука земельного права — це галузева юридична наука, предметом дослідження якої є земельні відносини, земельне право як галузь права, його система, предмет та методи правового регулювання, земельно-правові норми та правові інститути, земельне законодавство як система, практика його застосування, а також окремі нормативно-правові акти, що регулюють земельні відносини з точки зору закономірностей їх виникнення, змісту, функціонування, взаємодії, розвитку і напрямів удосконалення.

Специфічною рисою земельно-правової науки, що належить до групи суспільних (соціальних) наук, є її органічний зв'язок з науками екологічного, аграрного права, а також з природничими науками.

Вона має різноманітні функції, в яких виявляються суть і призначення її в суспільстві: пізнавальну, констатаційну, описову, інтерпретаційну, прогностичну, евристичну, практико-прикладну методологічну та ідеологічно-виховну.

Сучасний період розвитку земельно-правової науки передбачає необхідність активізації евристичної, прогностичної та практико-прикладної функцій, що зумовлено об'єктивною потребою розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо подальшого розвитку земельного законодавства в умовах земельної та аграрної реформ.

Процес розвитку земельно-правової науки розпочався ще на початку ХХ ст.

Активний розвиток та значне розширення земельного законодавства і формування на його базі самостійної галузі земельного права значною мірою стимулювали розвиток земельно-правових досліджень.

Особлива увага проблемам правового регулювання земельних відносин приділялася вченими в другій половині ХХ ст. Так, у той час вчені колишнього СРСР активно досліджували питання використання та охорони земель. У межах науки земельного права Г. О. Аксеньюнок, Л. І. Дембо, А. М. Каландадзе, І. В. Павлов, М. Д. Казанцев, Ю. І. Жариков, Б. В. Єрофєєв, О. С. Колбасов, М. І. Краснов, М. І. Козир, В. О. Кікоть, М. Т. Осіпов, І. О. Іконицька аналізували проблеми теорії земельного права, земельного законодавства тощо. В УРСР вивчалися як загальнотеоретичні проблеми земельного права, так і питання розвитку його окремих правових інститутів, а також проблеми охорони навколишнього природного середовища. Науковий доробок у цьому плані мають такі вчені, як В. Л. Мунтян, Ю. О. Вовк, І. О. Серєда, Н. І. Титова, Ц. В. Бичкова, І. А. Дмитренко, П. Д. Індиченко, В. П. Цемко, Ю. С. Шемшученко та ін.

Істотним внеском у розвиток науки земельного права є теоретичні дослідження доктора юридичних наук, професора В. Л. Мунтяна, зокрема його наукова монографічна праця “Правова охорона ґрунтів УРСР” (1965 рік)¹ та колективна монографія (у співавторстві з Ц.В.Бичковою) “Правове регулювання водних відносин в УРСР” (1966 рік).²

¹ Мунтян В. Л. Правова охорона ґрунтів Української РСР. – Київ: Наукова думка, 1965. – 100с.

² Бичкова Ц. В., Мунтян В. Л. Правове регулювання водних відносин в УРСР. – Київ: Наукова

Важливе значення для розвитку земельно-правової науки та юридичної науки в цілому має науковий доробок академіка НАН України, доктора юридичних наук, професора Ю. С. Шемшученка, яким глибоко проаналізовано проблеми охорони навколишнього природного середовища. На дисертаційному рівні вченим досліджено організаційно-правові проблеми державного управління охороною навколишнього природного середовища (1979 рік)³.

Активний внесок у становлення та розвиток теорії земельного та аграрного (сільськогосподарського) права України зроблено доктором юридичних наук, професором Н. І. Титовою. Вчена опублікувала у 1978 році одну з перших на Україні монографій з теорії аграрного права «Материальная ответственность работников сельскохозяйственных предприятий»⁴. У монографії «Продовольственная проблема: земля, труд (правовые аспекты)» (1989 рік)⁵ Н. І. Титовою вперше в аграрно-правовій науці земельні відносини, як основна складова аграрних відносин, розглядаються в органічній цілісності з трудовими відносинами. Тут також «наведено специфічні риси земель сільськогосподарського призначення як об'єкта правової регламентації та розглянуто істотні особливості сільськогосподарської праці»⁶.

З початку 90-х років і дотепер спостерігається інтенсивний розвиток земельно-правової науки на якісно новій основі в умовах незалежної Української держави, який відзначається розширенням системи науки земельного права, її предмета за рахунок виникнення якісно нових правових інститутів, розширення кола суб'єктів земельних відносин у зв'язку з проведенням земельної та аграрної реформ, радикалізацією земельного законодавства за умов переходу до ринкової економіки.

Розвиток сучасної української юридичної науки нерозривно пов'язаний з динамікою соціально-економічного життя в державі.

Так, сучасна наука земельного права України аналізує різні аспекти земельної реформи в Україні, основними серед яких є: а) наукова розробка фундаментальних засад і стратегії земельної реформи, її правового забезпечення; б) визначення ролі земельної реформи в аграрних ринкових перетвореннях та її місця в аграрній реформі; в) з'ясування змісту, стратегії та етапів розвитку земельної реформи; г) правовий аналіз організаційних форм та методів проведення земельної реформи; д) радикальна зміна відносин власності на землі; е) аналіз правового становища суб'єктів земельних відносин; є) роль держави у забезпеченні радикальних земельних перетворень; ж) законодавче забезпечення земельної реформи; з) охорона навколишнього природного середовища у процесі здійснення земельної реформи. Ці та деякі інші проблеми правового забезпечення земельної реформи послідовно досліджуються представниками науки земельного права України, зокрема важливими є наукові дослідження В. І. Андрейцева, В. З. Янчука, В. І. Семчика, Н. І. Титової, М. В. Шульги, В. В. Носіка, П. Ф. Кулинича, І. І. Каракаша та інших вчених.

Представниками земельно-правової науки сформульовано основні завдання та мету земельної реформи. Більшість вчених (М. В. Шульга, В. І. Андрейцев, П. Ф.

думка, 1966. – 132 с.

³ Шемшученко Ю. С.

⁴ Титова Н. И. Материальная ответственность работников сельскохозяйственных предприятий. - М.: Юридическая литература, 1978. - 152 с.

⁵ Титова Н. И. Продовольственная проблема: земля, труд (правовые аспекты). – Львов: Издательство при Львовском Государственном университете издательского объединения «Выща школа», 1989. – 182 с.

⁶ Вчені-юристи України: Довідник. - Київ, 1998. – С.76.

Кулинич та ін.) вважають, що головний принцип земельної реформи полягає в ліквідації монополії держави на землю (реформуванні відносин земельної власності) шляхом перерозподілу земель⁷.

Однією з найважливіших проблем, що досліджуються сучасною земельно-правовою наукою, є радикальна зміна відносин власності на землі, приватизація земель, виникнення суб'єктів приватної власності на землі. Так, відносини земельної власності, особливості земель як об'єкта цих відносин, є предметом дослідження Н. І. Титової. Вона справедливо розглядає право власності на землі як об'єкт, що не створюється працею людини, а є результатом багатовікового еволюційного розвитку природи і загальнолюдським надбанням, особливою і самостійною юридичною категорією⁸.

Проблеми роздержавлення земельної власності та легалізації права приватної власності на землі глибоко аналізує П. Ф. Кулинич. При цьому аргументується необхідність встановити у загальнонародних інтересах певні обмеження повноважень землевласників⁹. За редакцією П. Ф. Кулинича та В. І. Семчика в Києві у 2001 році видано підручник з земельного права України¹⁰.

Реформування відносин земельної власності — предмет досліджень В. І. Андрейцева, О. А. Вівчаренка, М. В. Шульги, В. З. Янчука, Ю. С. Шемшученка, О. О. Погрібного, І. І. Каракаша, В. В. Носіка, В. М. Стретовича, І. Будзиловича, П. Ф. Кулинича, Т. П. Проценко, В. П. Жушмана та ін. Правові засади приватної власності на землю також аналізують В. К. Гуревський, В. І. Федорович, В. Ю. Юркевич, Т. О. Коваленко та інші автори.

Зокрема, професор О. О. Погрібний є автором першої на Україні монографії, присвяченої правовим проблемам функціонування фермерських господарств, - "Селянські господарства і оренда: організаційно-правові питання" (1992 рік)¹¹. У цій монографії автором глибоко досліджено правові питання створення фермерських господарств, основи землеволодіння й землекористування громадян, які займаються селянським господарством, власності цих господарств тощо. Професор О. О. Погрібний вніс значний вклад у розвиток наук земельного та аграрного права України, взявши участь у підготовці підручників з цих навчальних дисциплін¹².

Всебічний аналіз правового регулювання земельних відносин у монографічній формі здійснений М. В. Шульгою. У монографії 1998 року "Актуальные правовые

⁷ Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях. — Харьков, 1998. — С. 33.

⁸ Титова Н. І. Землі як об'єкт правового регулювання // Право України. — 1998. — № 4. — С. 13.

⁹ Кулинич П. Ф. Земля і ринок: правові проблеми // Правова держава. — 1993. — Вип. 4. — С. 65-73; Кулинич П. Ф. Правові аспекти прискорення реформування аграрного сектора економіки // Право України. — 2000. — № 4. — С. 26-30.

¹⁰ Земельне право: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Академічний курс / Семчик В. І., Андрейцев В. І., Бистров Г. Ю., Кулинич П. Ф., Малишева Н. Р. та ін. / За ред. доктора юрид. наук, професора, академіка Академії правових наук України, члена-кореспондента НАН України В. І. Семчика і кандидата юрид. наук П. Ф. Кулинича. — Київ: Видавничий дім "Ін Юре", 2001. — 424 с.

¹¹ Погрібний О. О. Селянські господарства і оренда (організаційно-правові питання). — Київ: Урожай, 1992. — 192 с.

¹² Земельное право Украины / Под ред. А. А. Погрєбного и И. И. Каракаша. — Киев: Истина, 2001; Аграрное право Украины: Підручник. — 2-е видання перероблене і доповнене / Янчук В. З., Андрейцев В. І., Василюк С. Ф., Клюкін Б. Д., Носік В. В. та ін. / За ред. академіка АПрН України, проф. В. З. Янчука. — Київ: ЮрІнком Інтер, 2000. — 720 с.

проблеми земельних отношений в современных условиях», вчений, розглядаючи землі, як елемент єдиної екосистеми, пов'язаний з іншими об'єктами природи, всебічно аналізує правові форми власності на землі, організаційно-правові форми використання земель, правові гарантії земельних прав тощо.¹³

У 2005 році було за редакцією доктора юридичних наук, проф. Н. І. Титової було видано колективну працю «Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України»¹⁴, що має науково-новаторський характер і вносить ряд новітніх пропозицій щодо піднесення соціальної ролі селянства у суспільстві. Авторами книги глибоко проаналізовано різні організаційно-правові форми реалізації селянами України їхніх земельних прав.

У 1999 році було видано навчально-практичний посібник В. І. Андрейцева «Правові засади земельної реформи і приватизації земель в Україні» (1999 рік)¹⁵, де зібрані різночасові наукові праці автора щодо різних аспектів реформування земельних правовідносин в Україні. Актуальні проблеми сучасного земельного права і законодавства, що виникають у процесі його застосування, ґрунтовно досліджені В. І. Андрейцевим у науковій роботі «Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії» (2005 рік)¹⁶.

Під редакцією В. І. Семчика у 1998 році видано колективну монографічну роботу «Аграрне законодавство України: проблеми ефективності»¹⁷, де поряд з іншими питаннями досліджено також проблеми розвитку сучасного земельного законодавства України. У 2001 році за редакцією В. І. Семчика та П. Ф. Кулинича було видано перший в Україні академічний курс земельного права України¹⁸, а в 2003 році – за редакцією вченого видано науково-практичний коментар до Земельного кодексу України¹⁹.

Особливо слід відзначити фундаментальне дослідження сучасних відносин власності на землю, проведене В. В. Носіком, що присвячене актуальним теоретичним і практичним проблемам здійснення права власності на землю Українського народу.²⁰

Питанням набуття і реалізації права власності на землю та права землекористування в Україні присвячений науково-практичний посібник І. І.

¹³ Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях. - Харьков, 1998. – 224 с.

¹⁴ Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України. Науково-навчальний посібник // Титова Н. І., Позняк С. П., Гуревський В. К., Ільків Н. В., Федорович В. І. та ін. / За ред. докт. юрид. наук, проф. Н. І.Титової. – Львів: ПАІС, 2005. – 368 с.

¹⁵ Андрейцев В. І. Правові засади земельної реформи і приватизації земель в Україні: Навчально-практичний посібник. – Київ: Істина, 1999. - 320 с.

¹⁶ Андрейцев В. І. Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії. – К.: Знання, 2005. – 445 с.

¹⁷ Аграрне законодавство України: проблеми ефективності / Семчик В.І., Стретович В.М., Погрібний О.О., Кулинич П.Ф., Бичкова Ц.В. та ін. / За ред. члена-кореспондента НАН України В.І.Семчика. – Київ: Видавництво “Наукова думка”,1998. – 245 с.

¹⁸ Земельне право: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Академічний курс / Семчик В. І., Андрейцев В. І., Бистров Г. Ю., Кулинич П. Ф., Малишева Н. Р. та ін. / За ред. доктора юрид. наук, професора, академіка Академії правових наук України, члена-кореспондента НАН України В. І. Семчика і кандидата юрид. наук П. Ф.Кулинича. – Київ: Видавничий дім “Ін Юре”, 2001. – 424 с.

¹⁹ Земельний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. д.ю.н., проф., акад. АПН України В.І.Семчика. – Київ: Видавничий дім “Ін Юре”,2003.

²⁰ Носік В. В. Право власності на землю Українського народу: Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.

Каракаша.²¹

В. К. Гуревський послідовно досліджує на монографічному рівні право приватної власності громадян України на землі сільськогосподарського призначення.²²

Еволюція предмета земельного права України, а також проблеми правового регулювання земельних відносин ґрунтовно досліджуються В. І. Федоровичем.²³

На сьогодні земельно-правовою наукою виявлено та сформульовано основні недоліки законодавчої бази земельної реформи: наявність суперечностей між деякими нормативними актами, нечіткість формулювань окремих положень і т. ін.

Проблеми охорони навколишнього природного середовища у процесі здійснення земельної реформи на сьогоднішній день детально розглянуті Ю. С. Шемшученком, А. П. Гетьманом, Н. Р. Малишевою, В. В. Костицьким та іншими.

Ю. С. Шемшученко сьогодні бере активну участь у дослідженні правових засад та науковому обґрунтуванні таких нових правових інститутів земельного права України, як інститут земельної реформи, приватної власності на землі та ін. За редакцією вченого у 2005 році видано академічний курс екологічного права.²⁴

Важливе значення для розвитку земельного права мають еколого-правові наукові дослідження А. П. Гетьмана, яким вперше в юридичній науці проаналізовано процесуальні норми та відносини в екологічному праві.²⁵ За редакцією вченого видано також науково-практичний коментар до Земельного кодексу України.²⁶

Н. Р. Малишевою послідовно аналізуються питання охорони довкілля, а також правові проблеми гармонізації екологічного законодавства в Європі.²⁷

В. В. Костицьким у дисертаційній та монографічній формах ґрунтовно проаналізовані теоретичні та практичні питання економіко-правового механізму охорони навколишнього природного середовища в Україні.²⁸

---

²¹ *Каракаш И. И.* Право собственности на землю и право землепользования в Украине: Научно-практическое пособие. – К.: Истина, 2004. – 216 с.

²² *Гуревський В. К.* Право приватної власності громадян України на землі сільськогосподарського призначення. – Одеса: АстроПринт, 2000. – 136 с.

²³ Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України. Науково-навчальний посібник // Титова Н. І., Позняк С. П., Гуревський В. К., Ільків Н. В., Федорович В. І. та ін. / За ред. докт. юрид. наук, проф. Н. І.Титової. – Львів: ПАІС, 2005. – 368 с.

²⁴ Екологічне право України. Академічний курс: Підручник // Шемшученко Ю. С., Погоріло В. Ф., Нагребельний В. П., Цветков В. В., Сіренко В. Ф. та ін. / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – 848 с.

²⁵ *Гетьман А. П.* Еколого-процесуальна правова теорія: проблеми становлення і розвитку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: 12.00.06 / Національна юридична академія України. – Харків, 1995. – 32 с.; *Гетьман А. П.* Процесуальні норми і відносини в екологічному праві. – Харків: Основа, 1994. – 132 с.

²⁶ Земельний кодекс України. Коментар / За ред. проф. А. П.Гетьмана, проф. М. В.Шульги. – Харків: ТОВ “Одіссей”, 2002.

²⁷ *Мальшева Н. Р.* Охрана окружающей среды от шумового воздействия: Правовые и организационные вопросы. – Киев: Наукова думка, 1981. – 143 с.; *Мальшева Н.Р.* Гармонизация экологического законодательства в Европе. – Киев, 1996.

²⁸ *Костицький В. В.* Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища: теорія та практика: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: 12.00.06 / Нац. академія наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2004. – 52 с.; *Костицький В. В.* Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка: (Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні). – К.: Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи, 2003. – 773 с.

Важливе наукове та професійне значення для розвитку земельно-правових теоретичних досліджень має вихід в Україні з початку 2006 р. спеціалізованого журналу «Земельне право України» (головний редактор В. В. Носік).

Наука земельного права України в сучасний період покликана також програмувати правильний і послідовний розвиток земельного законодавства України, що є правовою базою земельної реформи.

Визначальним для вдосконалення правового регулювання земельних відносин є розвиток земельного законодавства. У зв'язку з цим земельно-правова наука досліджувала проблеми розробки та прийняття нового кодифікованого акта земельного законодавства України.

Нині відбувається розширення предмета науки земельного права України та її системного змісту за рахунок формування нових правових інститутів: інституту земельної реформи; інституту права приватної власності на землі; інституту паювання земель; інституту оренди земель; правового статусу суб'єктів сучасних земельних відносин тощо.

Важливим аспектом наукового дослідження представників науки земельного права України є проблема розмежування сфери дії Земельного та Цивільного кодексів України щодо правової регламентації інституту приватної власності на землі. Наука також аналізує питання щодо співвідношення Цивільного та майбутнього Екологічного кодексів.

Проблеми розвитку нових земельно-правових інститутів, їх законодавчого забезпечення визначають пріоритетні напрями наукових теоретичних розробок щодо їх наукового обґрунтування, майбутнього виникнення та розвитку.

Прийняття у 2001 році Земельного кодексу України та істотне розширення кола земельних відносин потребують нових ґрунтовних земельно-правових досліджень.